

Obris idejnih kretanja u kulturi Podravine između dva rata

Historijat revolucionarne misli i prakse u nas često se analizira logikom normativnog određenja i zbrajalačkog slijeda političkih odluka, pa se tako njihov razvitak promatra kao zbroj događaja. Istina je da se u partijskim odlukama zrcali i cjelokupno idejno i organizacijsko uobličavanje, ali se slabo nazire nijansiranost duhovnih i političkih odnosa. Stoga je istraživanje društvenih odnosa, i unutar toga uloge lijeve misli, uvijek i istraživanje njezinih suptilnosti koje se iskazuju i u sferi tzv. čiste politike kao i u pitanjima kulture u najužem značenju te riječi. Budući da nas zanima upravo ovaj kulturni kompleks i to u značenju njegovog fermentirajućeg djelovanja na konstituiranje revolucionarnog pokreta u ovim našim podravske prostora, nužno je u uvodu objasniti područje zanimanja i cilj koji želimo postići.

Sasvim je sigurno da svaka revolucionarna ideja, kao i borba za ozbiljenje te ideje, nosi u sebi nekoliko integralnih slojeva i da je određena i prisutnošću stanovitih sputničkih misli, koje u manjoj ili većoj mjeri, korespondiraju s osnovnom idejom maticom pokreta. U tome smislu kompleks kulture, duhovnih odnosa i idejnih određenja, uvijek je bila jedna od ishodišnih točaka u razmatranju geneze revolucionarne i političke ideje nekog pokreta, a to je osobito očito u slučaju naše marksističke misli i partijske politike. Poznata je uloga nekolicine naših intelektualaca — kulturnih radnika u čijem se djelovanju, u spoju lenjinskih načela revolucionarnog bunta i književnog stvaralaštva, otvarala mogućnost konstituiranja istinske slobodarske misli koja se slijevala u program Partije. Kroleža i Cesarec, recimo, nisu samo veliki književni stvaratelji nego je njihov ukupni duhovni angažman u pravom smislu riječi na liniji KPJ, objava, s jedne strane, mladenačkog revolucionarnog zova, a s druge, kanaliziranje tog poziva u program koji ima taktiku i trezvenost partijske politike.

Kulturni ili, u užem značenju, umjetnički čin uvijek ostaje revolucionaran ukoliko je u istinu umjetnički, dakle, ukoliko teži za ostvarenjem humaniteta. Ako od te osnovne

premise krenemo u pravcu raščlambe, bit će, dakako, vidljivo da determinanta odnosa Partija—kultura zavisi od niza praktičnih i teorijskih okolnosti, da se odnos očituje na nekoliko razina: od poistovjećivanja i instrumentaliziranja kulture, do njezine apsolutne izdvojenosti od praktične politike. S druge strane, za nas je osobito zanimljivo djelovanje niza kulturnih radnika — neintelektualaca i intelektualaca, građansko-liberalističkih oponenta i dijela seljačkih pisaca čije je idejno-političko uvjerenje na liniji nedovoljno definirane lijevokrilaske HSS-ideologije. U stvari, kulturnu i idejnu elaboraciju možemo, i moramo, pratiti na diskontinuiranoj liniji od tiskanja »Književne republike« u Koprivnici, uloge liberalne građanske štampe, značaja Krste Hegedušića i ostalih podravskih »zemljaša«, pojave seljačkog slikarstva, esperantskih društava, gimnazijskog »Osvita« do situacije oko Miškine i Zbornika hrvatskih seljaka. Iz toga telegrafskog popisa nije, dakako, jasna težina i značajnost pojedinih fenomena kao ni njihova integriranost ili udaljenost od komunističke misli niti njihova prostorno-vremenska utemeljenost ili bitni polariteti u idejama između nosilaca pojedinih događaja. Osnovna je namjera da se pokaže kako je kulturna sfera manje-više permanentno iskazivala otpor političkoj situaciji u kojoj je nastajala ili je ukazivala na nacionalne i klasne odnose ili je naprosto implicitno tražila očovčenje, pa je tako u ukupnom svom iskazu dovela do sublimacije koja je morala imati utjecaja na kasnije revolucionarne događaje. Ne želeći da ponovo napomenemo, stavljati znake jednakosti između nosilaca pojedinih kulturnih sadržaja i duhovnih odnosa, ipak valja uspostaviti takav pogled na međuratnu situaciju iz kojega je i moguće izvući gornje zaključke.

Uloga i značenje koprivničkog tiskara i izdavača Vinka Vošickog obilježena je tipičnom dvostrukošću. Tiskajući, s jedne strane, paraliterarne tekstove i štivo za »zabavu i nauk«, a s druge, izdavajući čitavu ediciju značajnih svjetskih i domaćih pisaca, ovaj je češki emigrant naoko bio jedan od onih mnogobrojnih

pokrajinskih tiskara kojima je kriterij određivala jedino poslovna logika. Međutim, sabere-mo li i valoriziramo njegovu ukupnu izdavačku aktivnost bit će nam jasno da je veliki dio te produkcije obilježen značajnim i sistematičnim izborom literarnih vrijednosti čija se značajnost, time što su nastajale u provincijskoj malo-gradanskoj sredini, još više naglašavala. Iako je do 1923. godine Vošicki već imao značajne izdavačke pothvate (pedesetak knjiga Svjetske biblioteke koju je uređivao Milan Begović: Zola, Tolstoj, Hugo, Goethe, Maupassant i drugi), tek potpisivanjem dvaju ugovora s Krležom navješćuje prave vrijednosti. Jedan ugovor je potpisan za izdavanje Sabranih djela Miroslava Krleže, a drugi za izdavanje časopisa »Književna republika«. Od ugovorne obaveze pozitivno je riješeno tiskanje knjiga: »Vučjak«, »Pjesme I«, »Novele« i 12 brojeva »Književne republike«. Poslije mladenačkog »Plamena« profil »Književne republike« označava zrelost marksističke analize društvene situacije koji više ne robuje izvjesnom buntovničkom i revolucionarnom romantizmu, nego se koncentrira na vivisekciju najznačajnijih idejnih i političkih odnosa. Osim potrebne prijevodne marksističke literature, najtemeljnije tekstove napisali su Miroslav Krleža i August Cesarec. Čitav spektar tema iz realnosti funkcioniranja mehanizma buržoaske države našao se na kritičkom udaru. Iako determinirani aktualnim odnosima, ti su napisi imali značenje daleko dublje od dnevnopolitičkog obračunavanja, zato što su u načinu i kvaliteti interpretacije nosili i sažimajuću funkciju teorijskog stava. Interpretirajući stanje duhovnih odnosa, Krleža i Cesarec metodički su rušili jedan sustav vlasti, pokazujući na konkretnim primjerima iz prakse nacionalnog pitanja, socijalnih odnosa, kulture i drugih temeljnih društvenih pitanja »o čemu se zapravo kod nas radi«. Osnovni pokretački motiv nije, dakako, proizlazio iz nakane produciranja intelektualne nadmoći, već je sve bilo usmjereno destrukciji građanskog društva, podizanju svijesti, izmjeni čovjeka i stvaranju uvjeta za socijalističku revoluciju.

U vremenu terora, izoliranosti Partije od vitalnih problema i neefikasne (konspirativne) djelatnosti, studije i članci objavljeni u »Književnoj republici« bili su ne samo teorijski doprinos komunističkoj misli, već i doprinos njezinom djelatnom karakteru. Nesporazumi koji su poslije dvije godine jače izbili između izdavača i urednika, onemogućili su daljnje izlaženje u Koprivnici »Književna republika« od 1925. godine izlazi u Zagrebu gdje je, konačno, 23. srpnja 1927. godine zabranjena zbog »subverzivne propagande«, ali su ovdje otvorili polje novih mogućnosti javljanja marksističke i partijske misli.

U kontekstu osvrta na Vošickijevu izdavačku djelatnost valja, dakako, spomenuti i to da su u Koprivnici izašli i Cesarčevi romani »Zlatni mladić« i »Careva kraljevina«. I sve to u zabit jednog provincijskog kraja i varoši za koju je

Krleža u svom »Pismu iz Koprivnice« 1925. godine sarkastično ustvrdio da »na daleko i široko nema ništa drugo nego seljačke oranice, magla i gavranovi« i kada bi mu netko rekao: »... ovdje, u ovom provincijskom zakutku, izdavat ćeš književni časopis, uprkos svima, godinama, i tu u ovom panonskom sivom blatu, u magli, nosit ćeš zastave, tu ćeš pisati svoja beznadna koprivnička pisma on bi sigurno zamro od strave pred tako beznadno tužnom sudbinom zabačenog i zaboravljenog poetes«.

Novinarski iskaz, bilo na utilitarnoj liniji stranačkog glasnika ili kao slobodnih, »nestranačka« inicijativa, imao je u Koprivnici plodnu tradiciju. Upravo se početkom dvadesetih godina oko »Podravskog glasnika« okupio jedan broj mladih naprednih ljudi koji su 1923. godine to potvrdili i serijom članaka o najvitalnijim društvenim i političkim problemima. Te je godine, naime, ovaj tjednik preuzela koprivnička podružnica kluba Janušić iz Zagreba koja je za svoga uvodničara angažirala studenta Otokara Keršovanija. Njegova četiri priloga objavljena od broja 5/1923. bila su osmišljena analiza društvene situacije, ali su se iskazivala i ne-utemeljenom, romantičarskom vjerom u mogućnosti masarykovskog narodnog socijalizma. Takva vizija, bez radikalne marksističke analize, iskazivala se kao oslonac na »prave ljude« koji će svojim poštenjem biti garant napretka. U uvodniku »Novi putovi« Keršovani piše: »Mimo zvaničnih političara, koji — već radi svoje totalne nesposobnosti — neće moći nikada da pravilno riješe naše interne nacionalne i socijalne probleme, treba da se organizuje front naprednih i solidnih javnih radnika s dubokim osjećajem odgovornosti«.

Budući da je cjelokupna orijentacija ovog lista proizlazila iz idealističkih pretpostavki o »novom društvu« temeljenih na etičkoj i socijalnoj pravdi, jasno je da se i konkretno političko i društveno djelovanje iscrpljivalo u afirmaciji tzv. univerzalnih moralnih i civilizacijskih vrijednosti, a ne u analizi klasne osnove aktualne društvene situacije. Prema tome se i definicija pojma »napredna ideja« mora uzimati i shvaćati u dosezima koji su joj zadani i dozvoljeni. S druge strane, naspram nepismene, stranački obojene, nedefinirane uređivačke politike i idejnog defetizma prijašnjih (i budućih listova, generacija oko »Podravskog glasnika« postavila je princip nade i vjerovanja u stvaralački rad među masama kao ishodišni idejni credo. Mjera intelektualnog i ljudskog poštenja nije dovoljna da se nazove lijevom idejom, ali su, u svakom slučaju, svojim slobodumljem, antiklerikalizmom, kulturnom akcijom (»Podravski glasnik« je imao stalnu rubriku »Kulturni pregled«), te novine djelovale na tu buduću lijevu inicijativu.

Pri ovakvoj fragmentarnoj analizi idejnih i kulturnih strujanja između dva rata, ne treba posebno spominjati kako je ona u nas obilježena predominacijom građanskog tradicionalističkog razmišljanja ili koncepta transforma-

cije bazirane na liberalističkim političkim postavkama. U tim odnosima manje je važna stranačka opredjeljenost i stupanj »radikalnosti«, jer prostor koji se osvajaio tradicionalnim političkim sredstvima nikada nije zalazio dalje od pukog reformizma.

Poznati događaji oko pokušaja sindikalnog organiziranja radnika »Danice« krajem 20-ih godina jedini su klasnosvijesni izraz čiji je eho nadjačavao brujanje disonantnih malograđanskih svađa. Pobjeda liste Nezavisnih sindikata nad reformističkim, 1928. godine, označila je, i pored poništenja mandata, nastup novih ideja i akcije naspram tradicionalnih političkih formula i retorike. Nije slučajno što je cijela ova akcija bila povezana sa sindikalnim djelovanjem Josipa Broza i time simbolički i praktično potvrdila utjecaj partijske misli kanalizirane u akciju legalnih sindikata. Međutim, budući da nas u ovom napisu zanimaju prvenstveno idejna strujanja u kulturi, nećemo se moći detaljnije osvrnuti na realitet političkih borbi, iako valja naglasiti da su ove cjeline često uzajamno determinirane.

Određiti nosioce naprednih idejnih strujanja u kulturi, vrednovati priloge njihovih protagonista i razgraničiti domete, posao je koji nadilazi fragmentarnost ovog napisa. Međutim, u jednom letimičnom pregledu valja ukazati na snage koje su sa svojim političkim, idejnim i kulturnim nazorima dominirale. Ti su se nazori, doduše, najčešće kretali striktno unutar građanskih idejnih koncepcija, pa je stupanj njihovog odmaka od jedne opće linije vrlo mali. Stoga je jasno da je tek politička (stranačka) kombinatorika uvjetovala njihovu suprotstavljenost i polemičnost, a ne nikako bitnija razlika u mišljenjima. To je vidljivo i u napisima koprivničkih novina kojih je jedno vrijeme (1927.) izlazilo čak troje.

Početak trajnije diferencijacije obilježen je suprotnostima mlade građanske liberalističke inteligencije i nacionalističke grupe okupljene oko »Koprivničkog Hrvata«. To je relativno bujno razdoblje koje, na određeni način, uvjetuje kasnije revolucioniranje političkih odnosa. Iako se u osnovi radilo o sukobu politike građanskog centra i (uvjetno nazvane) »ljevice« s eksponentima sve primjetljivije i agresivnije desnice, poruke koje su iz tih sukoba proizašle bile su indikativne i opominjuće.

Vjera u koncept građanske demokracije i jugoslavenstvo, često reproducirano u »Podravskim novinama« (glasniku Kluba akademičara), ostajala je manje-više parolom koja nije imala realno tlo. Ne samo zato što su intelektualne snage bile difuzirane i malobrojne, već i stoga što je konkretizam zamjenjivan općim parolama koje nisu zadirale u bit socijalnog i nacionalnog problema. Možda je najveću ulogu ova mlada inteligencija odigrala u rušenju retrogradnih malograđanskih mitova i u tome što je sistem tradicije zamjenjivala vjerom u novu i drugačiju kulturu. U sredini gdje je svaki odmak od tradicijskih osnova predstavljao pri-

vid komunističke inficiranosti, nije neobično što je, ne samo iz taktičkih razloga, klerikalna desnica mogla rastrubiti kako su »Klub akademičara« i »Podravske novine« — obojeni crveno. Međutim, liberalistička politička i kulturna načela davala su ponekad prostora za isitnsko i vehementno obračunavanje s tradicijskim talogom i socijalnom situacijom na način koji je značenjem nadilazio doseg pukog novinarskog teksta: »Te naše društvene moćilsko-kulturne ambicije zadovoljavaju se 'prošencijom' oko starih kamenih svetaca na Trgu kralja Zvonimira (babe iz Ivanca, školska djeca, pan Holoubek et consortes i koprivnička kulturna društva) ili tradicionalnim pohodom svetom Florijanu ili tradicionalnom pijačom u vinogradu gospodina predsjednika (»bog, bog, bog i Hr-va-ti)... A druga strana te staniolaste domaće kolajne: mnoštvo analfabeta, preko 50 posto tuberkuloznih, bogalji, gušavci i prosjaci, babe vračare, srednji vijek... Ima li smisla raditi na kulturi? Ili pustiti do bijesa sve: i neandertalske lubanje i sredovječne mračnjake i nepisane branioce gradske imovine i vinske patriote i procesije i pijače i zlatne čavle?« (S. Löwy, Podravske novine 22/1930.).

Te su konstatacije literarni ekvivalent Hegedušićevih radova iz tih godina. Inače, slikarsku je pojavu Krste Hegedušića podravska štampa rano zabilježila. Već 1929. godine izašle su dvije crtice o njemu u »Zemlji« u »Koprivničkom Hrvatu« (S. Löwy), a godinu dana kasnije F. Dolenc objavljuje u »Podravskim novinama« članak »Slikar Podravine«. Ove su notice afirmativno izvjestile o mladom slikarskom talentu, na što je urednik »Koprivničkog Hrvata«, poklapajući se sa istovremenim napadima zagrebačke klerikalne štampe na to slikarstvo, u članku »Jedanput za uvijek« napisao: »Hegedušićev Sajam u Koprivnici na kojem su izloženi tipovi koji pristaju u Sing-Sing ili kakav stari seoski panoptikum, kojem je vrućina nestalozne mladenačke fantazije iznakažila voštane figure. Što je učinjeno iz ovog zdravog podravskog seljaka, koji je stasit i lijep? Što se sve ne naziva umjetnošću, ako se samo malo bolje pogleda običnim, ne društvenim očima, te futurističke sprdačine«.

Prikazujući Podravinu i podravskog seljaka na sasvim drugačiji način od folklorističkih slikovnica koje su arkadijski i proštenjarski ugođaj pretpostavljale objektivnoj interpretaciji sela, Hegedušić je afirmirao kritički pristup stvarnosti i time pronašao istinu o selu na način koji do tada nije zabilježen u našem slikarstvu. Ta je istina sve drugo nego u službi pragmatističkog programa što joj se već u početku zamjeralo. Hegedušićeva umjetnička analiza i programatski stav, po kome umjetnički izraz mora odražavati spoj istine i kvalitete, nisu se mogli uklapati u stratešku liniju afirmacije tzv. seljačke kulture. S druge strane, iako je njegovo slikarstvo nesumnjivo, bilo umjetnički i idejno najzrelije unutar grupe »Zemlja«, pa time i unutar fenomena »socijalne

MODERNI HRVATSKI PISCI

Miškina Trakavica

IZDAJE BINOZA ZAGREB, KR. MARIJE 4.

KOLO

1. KNJIGA

Ovitak prvog izdanja druge Miškinine knjige
»Trakavica« iz 1935. godine

umjetnosti« koji se upravo preko »Zemlje« i konstituirao, postupno revidiranje pojma i funkcije umjetnosti (osobito nakon rada na Podravske motivima 1933. godine) udaljit će ga od ortodoksne linije socijalne umjetnosti proizašle iz doslovnog sljedenja proletkultovskih ideja Harkovskog kongresa 1930. godine.

Prema tome, Hegedušićeva interpretacija stvarnosti podravskog sela nije se nikako mogla uklopiti u aktualne tendencije koje su tih godina posredovane idejom tzv. seljačkog kulturnog reda. Jačanje haesesovske doktrinarne kulturne i političke ideje može se na ovome tlu vrlo lako pratiti pa je stoga čudnije da do sada, osim nekoliko memoarskih zapisa, nije sintetski, povijesno-znanstveno analizirana nje-

zina tradicionalna utemeljenost u podravskim prostorima. A iz takve analize lakše bi se razumijevali oni odnosi koji su često obavijeni bezrazložnom šutnjom ili su apostrofirani s pozicija isključivosti građanske historiografije. Iz takve analize lakše bi bilo i razumijevanje specifičnog slučaja tzv. lijevog krila HSS-a, koji je na ovom području krajem tridesetih godina imao apsolutnu prevlast i čija je idejna osnova metamorfozirala do stupnja nadvladavanja čak i izvornih Radićevih ideoloških postulata. Teza o »kulturnom seljačkom redu« proizlazila je iz globalnih haesesovskih načela o seljaku i selu kao evolutivnom završetku društvenih kretanja. U takvom sistemu izmirenih društvenih proturječnosti i kultura je trebala biti ta koja će odražavati harmoniju narodnog života i na taj način uspostavljati paralelu spram civilizacijskih izopačenosti. Međutim, kako je i konstatirano »Neodrživost samoobmane o mogućnosti idealnog seljačkog života, koji je zapravo zamišljen u anakroničnoj i autarhičnoj nepokretnosti, zaplela je i same »ideologe« u proturječja koja nisu mogli dosljedno nadvladati ni na nivou teorijskih konstrukcija a kamo li praktičnih rješenja«. (Z. Stipetić — M. Maticka: Odnos selo — grad u interpretaciji intelektualaca Hrvatske u međuratnom razdoblju, Časopis za suvremenu povijest, 1/1974.).

U situaciji jačanja protudinastičkih pokreta — uglavnom na liniji aktualiziranja nacionalnog pitanja — koji se preko proglasa »Zagrebačke punktacije« nastoje potaknuti na zajedničku akciju i okupljanje, stvara se i prostor za širenje kulturnih sadržaja. Međutim, koliko je god u pokretačkom smislu HSS pokazivao znakove izvanrednog jačanja pa i institucionalnog osvajanja (osobito nakon općinskih izbora 1936. godine) političke vlasti, pravac razvoja segmenta kulture najčešće se udaljavao od teza seljačkog kulturnog reda. Ako su neki iskazi u početku i proizlazili iz penetracije tih ideja, kasnije se razvijaju u pravcu koji je mnogo bliži pokretu »socijalne umjetnosti«. Fenomen naive u Podravini već se u svojoj genezi pokazuje integralnim dijelom tog pokreta i tek se kasnije podvodi pod interese zagovornika seljačke kulture. Ali tada je već taj interes bio potpuno metamorfoziran pod znatnim utjecajem ideologa lijevog krila HSS i kamuflirane partijske akcije.

Naivno je slikarstvo »otkriveno« 1930. godine, a prvi puta prikazano javnosti godinu dana kasnije. Njegovo umjetničko legaliziranje uklapalo se u nastojanje grupe »Zemlja« i Krste Hegedušića da teze o »umjetnosti kolektiva« i praktično realizira. Djela Generalića i Mrza, iako nemaju izravnu socijalnu intonaciju, tvrdoćom forme i istinitošću prikaza, nesumnjivo se potvrđuju kao integralni dio »socijalne umjetnosti«.

Prijelomna točka zbiva se poslije zabrane djelovanja »Zemlje«, kada brigu nad njom kratkotrajno preuzimaju neki političari HSS-a da bi se poslije toga, najviše zaslugom tada već

Mihovil Pavlek Miškina, u crtežu Mirka Viriusa,
vjerojatno iz 1940. godine

aktivnog simpatizera KPJ Franje Mraza, djela naivne umjetnosti počela izlagati i izvan Zagreba i Hrvatske. Nekoliko izložaba (i, paralelno s njima, nastupa seljaka-književnika) održano je, zahvaljujući podršci srpske studentske omladine — članova ilegalnih partijskih organizacija i ljevičara, tokom 1937. i 1939. godine i u gradovima po Srbiji, što je bio otvoreni izazov partikularizmu HSS-ovske kulturne i političke doktrine. Pojava, pak, Viriusa označila je tematsku radikalizaciju kojom se krik sela javljao transponiran u umjetničku formu na autentični i dokumentarni način, kakav se do tada nije viđao u našoj umjetnosti.

U osnovi, slikarstvo podravske seljake uobličeno je u pokret nekolicine nadarenih ljudi koji su u umjetničkom smislu nadvladali anonimnu narodnu kulturu da bi istinskom ljudskom argumentacijom i moralnim opravdanjem progovorili o vlastitom biću i kolektivnim tjeskobama.

Slična »deblokada« zapretane ličnosti oslobodila je, znatno ranije, i Miškininu stvaralačku potenciju. Jedini je on, od svih seljačkih pisaca, ostvario zaokruženi stvaralački i životni put, jer je književnosti i svakodnevnj realnosti pristupio uistinu angažirano. Dobar pjesnik i pripovjedač koji je sve teme crpio iz stvarnosti seljačkog života, nije mogao ostajati po strani i od svakodnevnih političkih odnosa. Baštineći Radićevu misao nadvladavao je iluzornost njegove teorije, ostajući, za razliku od ovog ideologa seljačkog pokreta, moralno čist i bez karakterističnih političkih perturbacija građanskih ideologa. Postajući godinama sve jači književnik i sve veći narodni tribun, Miškina je živim primjerom dokazivao snagu i sposobnost čovjeka iz naroda koji je, kao i njegovi junaci u pripovjetkama, ostajao gord i čvrst na liniji koju je davno usvojio. Ta je linija sve prije nego dogmatska seljačka čvrstina. Ona je borba za čovjekovu samobitnost koju je toliko plastično dokazao 1941. godine ne potpisavši izjavu vjernosti ustaškoj vlasti, odnosno formuliravši, zajedno sa članovima kotarske organizacije HSS-a, tu izjavu u potpuno nepokornom stilu.

»Zbornik hrvatskih seljaka« javlja se u zenu kulturnjačke akcije HSS-a i po tome bi izgledalo da je praktični produkt teorijskih teza o reafirmaciji seljačke kulture. Međutim, ideje koje su ga nosile nisu bile tako jedinstvene nego su divergirale, a time, de facto, nadvladavale idejni i umjetnički partikularizam recidiva narodnjačkih koncepcija u kulturi. Zbornici (iz 1936. i 1938. godine) predstavljaju ne samo argument za raspravu o seljačkoj književnosti i slikarstvu, nego su stupnjem prosvjeda spram teškog socijalnog stanja hrvatskog seljaka istovremeno i buntovni izazov. Koncepcija po kojoj su se preferirali literarni radovi puni slika deprimantne situacije na selu, gorkih životnih iskustava i defetizma, nije mogla zadovoljiti vodstvo pokreta koji je tražio, ako ne idilično-folklorističku sliku sela, a onda sigurno

dozu seljačkog optimizma i aluzije o boljoj situaciji u imaginarnoj seljačkoj državi i društvu sazdanom na apologiji seljaštva kao garanta moralne snage. Stoga nije neobično da je već prvi broj bio onemogućavan u izdavanju, a da je drugi ostvaren tek krajnjim naporima pojedinaca.

Tekstovi o zborniku bili su istovremeno odgovor i literaturi o selu koja se zadajala nostalgijom ili je imala utilitarnu političku pozadinu. Odnos prema socijalnoj literaturi nije dovoljno razjašnjen, ali svakako nije bio antipod kako se u pojedinim tekstovima danas pokušava tumačiti. Iako u osnovi upereno protiv urbane dekadencije i na liniji implicitne negacije gradske kulture i intelektualizma, seljačka književnost nije aprioristički prilazila ovom problemu. U najradikalnijim fragmentima ona je napustila solilokvijsko beznađe i apelirala za boljim i sretnijim životom i novim društvenim vrijednostima na liniji koju je dobro objasnio jedan od najbriljantnijih analizatora tih odnosa, Otokar Keršovani: »Duh te seljačke literature ne sme biti inspirisan konzervatorskim mentalitetom i socijalnim petrefaktima, nego novim ekonomskim i socijalnim snagama koje lome selo, menjaju ga, diferenciraju i daju novu fizionomiju, otvaraju nove probleme i nove krize« (Otokar Keršovani, Izbor članaka, Beograd, 1960., str. 274.).

Razlog zbog kojeg Zbornike spominjemo u okviru naše teme sadržan je ne samo u tome što su gotovo polovicu suradnika činili seljački pisci i slikari iz Podravine, već u tome što su inicijativa i urednički napor došli od Ivana Sabolića iz Peteranca. Nezavisno od njegovih menedžerskih naklonosti (zbog čega je nakon 1. broja i otpao) i kasnijeg političkog zastranjenja, valja spomenuti ime ovog seljačkog vunderkinda koji je počeo objavljivati sa šesnaest godina, s dvadeset dvije uređivati Zbornik, okupljati seljake-književnike i slikare i sam raditi angažirane foto-montaže.

Peteranec je u to vrijeme od svih podravskih sela bio kulturno najaktivniji. U selu je postojala bogata knjižnica s više od 2000 naslova (uglavnom napredne literature, pa su je i prozvali »komunističkom knjižnicom«), tu je osnovano »Pučko sveučilište« kao tribina za različite popularne teme (na njoj su predavali i Ivo Marinković, dr. Pavao Tomašić, Ivan Hiršl, Franjo Dolenc i drugi), ovdje je od 1928. godine djelovao učitelj Petar Franjić (ljevičar, dugogodišnji mentor slikarima Mrazu, Viriusu, Janekoviću i prvi učitelj kiparu Saboliću), dramski amateri uvježbavali su program s repertoara zagrebačkih kazališta; u tom selu 1935. godine osnovana je partijska ćelija, postojalo je esperantsko društvo, itd. Slična, ali manje dinamična slika obilježavala je i ostala veća podravska mjesta: Hlebine, Đelekovec, Novi grad, Brege.

U Koprivnici je zavidnu kulturnu aktivnost razvilo gimnazijsko literarno društvo »Osvit«.

Osnovano je 1932. godine zaslugom profesora Ive Marinkovića kojemu je društvo poslužilo ne samo za razvijanje kulturnih sadržaja već i za širenje komunističkih ideja i obnavljanje partijskog rada u Koprivnici i okolici. Preko učenika i članova »Osvita«, Marinković je uspostavljao veze s naprednim ljudima na selima. Fermentacija lijeve ideje sada se ponovo, nakon nekoliko godina stanke, potvrđuje u praksi. Međutim, veze koje su bile uspostavljene i partijske ćelije koje su bile osnovane, ili su bile pred osnivanjem, raspale su se već 1935. godine nakon hapšenja Ive Marinkovića, nekih njegovih učenika i povjerenika po selima. Time je zaustavljeno organizacijsko jačanje Partije, ali je utjecaj koji je Marinković izvršio bio garant obnove organizacija krajem tridesetih godina.

Forma rada ljudi uključenih u organizacije nije bila samo ilegalna, jer je postojala direktiva uključivanja u redove HSS-a kako bi se moglo javno djelovati i kako bi se pomoglo lijevom krilu HSS-a u borbi protiv stranačke desnice u Koprivnici. Ta je desnica potisnuta 1939. godine organiziranom akcijom u kojoj je smijenjen gradonačelnik Magovac i na njegovo mjesto postavljen profesor Ivan Hiršl, bliski suradnik Ive Marinkovića iz godina njegovog boravka u Koprivnici. Istovremeno »Podravske novine« preuzima grupa mladih, komunistički orijentiranih, ljudi.

Esperantska društva u Podravini bila su prije rata vrlo jaka, a njihova uloga nije bila samo strogo utilitarna, već su se preko ovih

društava širile internacionalne ideje o bratstvu i jednakosti među ljudima. Esperantski pokret je zapravo nadilazio uski jezični organizacijski karakter te je utjecao na globalni idejni i kulturni kompleks u Podravini. Klub esperantista u Bregima, recimo, bio je udruženje najnaprednijih ljudi koji su mogućnost legalnog širenja lijevih ideja i praktičnih akcija (na primjer, sakupljanje pomoći za republikance u Španjolskoj) obilato koristili.

U ovome smo napisu, dakle, istakli neke od relevantnih prijeratnih kulturnih akcija u Podravini, da bismo na njihovim primjerima vidjeli širenje ideja koje su otvarale mogućnost, i dijelom omogućile revolucionarnu akciju u oslobodilačkoj borbi. To što smo najviše pažnje obratili kulturnjačkoj akciji HSS-a proizlazi iz činjenice da je Podravina bila izrazito agrarna pokrajina u kojoj je penetracija postavki seljačke ideologije bila izrazita već od Radićevih početnih akcija. Međutim, s vremenom se i pored dominacije građanske i seljačke idejne sfere, sve očiglednije pojavljuje lijeva ideja. Ona je u kulturi osobito mogla izbjeći zamke policijske egzekutive, fermentirajući tako, čas slabije, čas jače, u pravcu u kojem će politizirana kultura biti anticipacija i jedan od preduvjeta uspješnosti revolucionarne borbe. To se, možda, ne može iz ovih redaka dovoljno naslutiti, ali se u sintezi svih ovih kulturnih kretanja jasno naslućuje taj revolucionarni klimaks.

Presnimke uz tekst: **Tomislav BORŠO**